Pr. dr. Roger-Cristian Safta

Introducere în teologia ortodoxă

Editura Universitaria Craiova
Presa Universitară

Roger-Cristian SAFTA

Roger-Cristian SAFTA

INTRODUCERE
ÎN TEOLOGIA ORTODOXĂ

Tipărită cu binecuvântarea
Înaltpreasfințitului Părinte
† CALINIC
Arhiepiscop al Argeșului și Muscelului

Presa Universitară Clujeană   **Editura Universitaria**

2024

Referenți științifici:
Pr. prof. univ. dr. Mihai HIMCINSCHI
Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia,
Facultatea de Teologie Ortodoxă

Arhid. conf. univ. dr. Răzvan BRUDIU
Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia,
Facultatea de Teologie Ortodoxă

ISBN 978-606-37-2157-1
ISBN 978-606-14-2036-0

1. Introducere în Teologia Dogmatică

Teologia Dogmatică Ortodoxă reprezintă o ramură fundamentală a teologiei creștine ortodoxe, având drept scop expunerea, explicarea și apărarea dogmelor Bisericii Ortodoxe: „*Teologia dogmatică,* sau simplu *Dogmatica*, este expunerea sistematică a dogmelor”[1] sau Această disciplină se bazează pe revelația dumnezeiască așa cum este transmisă în Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție, interpretând și articulând credința ortodoxă în contextul provocărilor istorice și teologice contemporane. Teologia Dogmatică Ortodoxă abordează temele centrale ale credinței creștine, precum natura și atributele lui Dumnezeu, creația, căderea omului, întruparea, răscumpărarea, lucrarea Sfântului Duh, Biserica, Sfintele Taine, eshatologia și viața veșnică, oferind o viziune coerentă și integrală asupra învățăturii creștine.

Teologia Dogmatică se distinge prin accentul pus pe experiența liturgică și spirituală a Bisericii, considerând că teologia nu este doar o activitate intelectuală, ci și una care se trăiește în cadrul comunității de credință. Prin urmare, aceasta nu se limitează la o simplă repetare a învățăturilor trecute, ci implică o interpretare vie și actuală a tradiției ortodoxe în dialog cu problemele și întrebările contemporane.

Termenul „teologie” derivă din cuvintele grecești „theos” (Θεός), care înseamnă „Dumnezeu”, și „logos” (λόγος), ce poate

---

[1] Pr. prof. dr. Isidor Todoran, Arhid. prof. dr. Ioan Zăgrean, *Teologia Dogmatică. Manual pentru seminariile teologice*, Ediția a noua, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2009, p. 9.

fi tradus prin „cuvânt”, „discurs” sau „rațiune”. Astfel, în sensul său cel mai larg, teologia reprezintă studiul sau discursul despre Dumnezeu.

Termenul de „teologie” a evoluat în decursul timpului. În lumea antică și în filosofia greacă el avea semnificații și aplicații diferite față de înțelesul său în contextul creștin. În antichitate, teologia era îndeosebi legată de mitologie și de explicarea naturii zeilor și a miturilor care îi înconjurau, precum și de relația dintre divinitate și ordinea cosmică. Filosofia greacă a abordat teologia prin prisma speculațiilor raționale despre divinitate, încercând să depășească cadrele narative ale mitologiei tradiționale. Preocupările teologice în această epocă erau adesea legate de căutarea principiilor ultime care guvernează realitatea, înțelegerea originii și structurii cosmosului, și relația dintre lumea materială și cea imaterială sau spirituală.

Termenul de „teologie” nu apare explicit în Vechiul Testament, ca de altfel nici în Noul Testament, deoarece este un concept care s-a dezvoltat în cultura și filosofia greco-romană; conceptul modern de teologie, înțeles ca studiu sistematic și rațional al divinității, a naturii lui Dumnezeu și a relației dintre Dumnezeu și om, își are originea în perioada elenistică și în primele secole ale erei creștine.

Termenul „teologie” în primele veacuri creștine a evoluat din contextele și utilizările sale inițiale grecești și romane, adoptând noi semnificații în cadrul gândirii și practicii creștine. Dacă în antichitatea clasică, „theologia” se referea la discursul despre zei sau la interpretarea miturilor divine, fiind utilizat în contexte

variate, de la poezia epică la speculațiile filosofice[2], în primele veacuri ale erei creștine, termenul a început să fie recontextualizat și redefinit pentru a răspunde nevoilor specifice ale Bisericii creștine. Clement Alexandrinul îl numește pe Moise „teolog": „acest Moise a fost teolog și profet"[3]; Origen vorbește despre teologie: „Dar, pentru că se vorbește despre acestea într-un mod cu totul tainic, din pricina oamenilor nevrednici și neserioși, care nu pot să urmărească măreția și seriozitatea teologiei, am socotit că nu-i cuviincios să tratez acest subiect în scrierea de față"[4]. În același sens, Eusebiu de Cezareea (sec. IV) spune că toți creștinii sunt teologi, pentru că înalță rugăciuni lui Dumnezeu[5], Pe măsură ce creștinismul s-a confruntat cu provocări interne și externe, termenul „teologie" a început să fie asociat cu eforturile de a articula și clarifica învățăturile centrale ale credinței, în special în contextul disputelor doctrinare și al dezvoltării dogmelor. Dezvoltarea teologiei în primele veacuri a fost profund influențată de nevoia de a răspunde ereziilor și de a defini ortodoxia creștină. Sinoadele ecumenice, începând cu cel de la Niceea în 325, au fost esențiale în acest proces, stabilind fundamentele teologiei trinitare

---

[2] Pr. prof. dr. Ștefan Buchiu (coordonator), *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, Vol. I, Editura Basilica, București, 2022, p. 13.

[3] Clement Alexandrinul, „Stromate I, 22, 150, 4" în: Clement Alexandrinul, *Scrieri*, Partea a doua, *Stromatele*, în colecția P.S.B. nr. 5, Traducere, cuvânt înainte, note și indici de Pr. D. Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982, p. 98.

[4] Origen, „Contra lui Celsus, VI, 18" în: Origen, *Scrieri alese*, Partea a patra, *Contra lui Celsus*, Studiu introductiv, traducere și note de Pr. prof. T. Bodogae, Colaboratori: Prof. N. Chircă, Teodosia Lațcu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1984, p. 386.

[5] Eusebiu de Cezareea, „Istoria bisericească I, 2, 5" și „V, 28, 5" în: Eusebiu de Cezareea, *Istoria bisericească*, Traducere din limba greacă veche, studiu introductiv și note de Pr. prof. Teodor Bodogae, Ediție revizuită de prof. Tudor Teoteoi, Editura Basilica, București, 2020, p. 43, 279.

și hristologice. În acest context, „teologia" a devenit în mod implicit disciplina care se ocupă cu studiul sistematic și apărarea adevărurilor de credință bazate pe revelația dumnezeiască, așa cum este transmisă în Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție.

În adâncul tradiției teologice, identitatea și vocația teologului sunt conturate nu doar prin prisma unei erudiții sau a unui discurs despre divin, ci mai ales printr-o relație personală și profundă cu Dumnezeu. Adevăratul teolog, așadar, este cel care nu se limitează la a discuta despre Dumnezeu ca un subiect de studiu îndepărtat sau abstract, ci își începe călătoria în teologie printr-un dialog viu și autentic cu Creatorul. Această comunicare dumnezeiască este însoțită de o experiență a harului și este animată de o iubire profundă pentru Dumnezeu, care devine izvorul și motivația principală a discursului său teologic. În acest context, teologia se dezvăluie ca o sinergie între efortul și aspirația umană de a descoperi și înțelege, pe de o parte, și, pe de altă parte, acțiunea liberă și suverană a lui Dumnezeu de a Se revela după voia și în măsura Sa: „Toate Mi-au fost date de către Tatăl Meu și nimeni nu cunoaște pe Fiul, decât numai Tatăl, nici pe Tatăl nu-L cunoaște nimeni, decât numai Fiul și cel căruia va voi Fiul să-i descopere" (Matei XI, 27); „Domnul este Duh, și unde este Duhul Domnului, acolo este libertate" (II Corinteni III, 17).

Sub această lumină, Dogmatica depășește cadrul unei simple discipline academice, transformându-se într-o veritabilă știință a cunoașterii lui Dumnezeu, orientată către explorarea tainei Necunoscutului personal și realizarea vieții veșnice. Conform cuvintelor Mântuitorului Iisus Hristos, esența acestei vieți veșnice constă în cunoașterea profundă și personală a Tatălui, „Singurul Dumnezeu adevărat", și a lui Iisus Hristos, Mântuitorul trimis de El (Ioan XVII, 3). În acest cadru,

Hristologia – învățătura despre Hristos, Fiul lui Dumnezeu – devine inima cunoașterii teologice, iar Duhul Sfânt este Cel care „ne călăuzește la tot adevărul” (Ioan XVI, 13) și „ne învață toate” (Ioan XIV, 26), îmbogățind sufletul credinciosului cu viață și sfințenie prin participarea la misterul Preasfintei Treimi.

Acest drum către viața veșnică este parcurs nu doar prin studiu și contemplație intelectuală, ci și prin rugăciune, prin meditație asupra Scripturilor și a dogmelor, prin însușirea învățăturii creștine autentice. În acest sens, cunoașterea teologică devine însăși o formă de rugăciune. În același timp, termenul de „ortodoxie” (din grecescul ορθος - drept, și δοξα - slavă, opinie) îmbină armonios corectitudinea credinței cu dreapta slăvire a lui Dumnezeu, arătând că adevărata credință se manifestă și se validează în cadrul liturgic și doxologic al Bisericii. Astfel, fără o exprimare liturgică și doxologică, credința rămâne sterilă, iar cultul, lipsit de o fundamentare dogmatică solidă, se reduce la o simplă formalitate.

Termenul „dogmatică”[6] derivă din grecescul „dogma” (δόγμα), care se referă la o hotărâre, o decizie sau o învățătură autoritativă. În contextul teologiei ortodoxe, dogmatica se concentrează pe interpretarea și explicarea dogmelor stabilite de Biserica Ortodoxă, așa cum au fost exprimate în Sfânta Scriptură, în Sfânta Tradiție, în hotărârile Sinoadelor Ecumenice și în scrierile

---

[6] Nicolae Chițescu vorbește despre teologii protestanți Christoph Matthäus Pfaff (1686-1760) și Johann Franz Buddeus (1667–1729) care au folosit pentru prima dată sintagma „Teologie Dogmatică”: Christoph Matthäus Pfaff, *Institutiones Theologiae Dogmaticae Et Moralis*, Frankfurt am Main, 1719 și Johann Franz Buddeus, *Institutiones theologiae dogmaticae variis observationibus illustratae*, Fritsch, Leipzig 1724 - Prof. N. Chițescu, Pr. prof. Isidor Todoran, Pr. prof. I. Petreuță, *Teologia dogmatică și simbolică*, Manual pentru Facultățile Teologice, volumul 1, ediția a II-a, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2004, p. 11.

Sfinților Părinți. Astfel, teologia dogmatică servește la păstrarea și transmiterea corectă a credinței, fiind o expresie a experienței vii și transformatoare a Bisericii în întâlnirea ei cu Dumnezeu.

Teologia Dogmatică Ortodoxă abordează o gamă largă de teme, structurate în jurul credinței în Dumnezeu Unul în ființă și întreit în Persoane, întruparea, învățătura și lucrarea de mântuire a lui Iisus Hristos, opera Sfântului Duh în Biserică și în lume, tainele Bisericii, eshatologia și viața veșnică. Fiecare dintre aceste teme este explorată în lumina revelației divine și a experienței spirituale a Bisericii, având ca scop ultim îndrumarea credincioșilor spre viața de comuniune cu Dumnezeu.

Metodologia teologiei dogmatice ortodoxe se caracterizează prin abordarea patristică și sinodală, fiind profund ancorată în tradiția și experiența liturgică a Bisericii. Teologia Dogmatică Ortodoxă nu este o disciplină abstractă sau pur academică; ea are un impact direct asupra vieții spirituale și comunitare a Bisericii. Prin clarificarea și apărarea dogmelor, dogmatica contribuie la păstrarea unității credinței și la formarea conștiinței teologice a credincioșilor. Aceasta îi ajută pe credincioși să înțeleagă mai profund tainele credinței și să trăiască în conformitate cu ele, îndrumându-i spre o participare mai plină la viața spirituală a Bisericii și la comuniunea cu Dumnezeu.

1.1. Împărțirea *Teologiei Dogmatice*

Istoria *Teologiei Dogmatice* cunoaște mai multe perioade de dezvoltare. Din perspectivă ortodoxă, istoria *Teologiei Dogmatice* cunoaște trei perioade mari de evoluție, după cum urmează:

1. De la bărbații apostolici, ucenicii direcți ai Sf. Apostoli, până la Sf. Ioan Damaschin († 749)

2. De la Sf. Ioan Damaschin până la recunoașterea (1643) *Mărturisirii de Credință* a Sf. Petru Movilă, mitropolitul Kievului
3. De la *Mărturisirea* lui Petru Movilă până în zilele noastre

Fiecare dintre aceste perioade este importantă pentru înțelegerea Teologiei Ortodoxe și fiecare a lăsat un număr important de lucrări dogmatice, care sunt indispensabile studiului teologic.

1.1.1. De la bărbații apostolici, până la Sf. Ioan Damaschin († 749)

În primele trei secole ale existenței sale, teologia creștină a fost marcată de o serie de provocări și transformări semnificative, având la bază dezvoltarea și apărarea învățăturii de credință în fața unui context socio-politic și religios divers. Specificul teologiei creștine din această perioadă poate fi înțeles prin analiza contribuțiilor părinților apostolici, apologeților și polemiștilor, înainte de consolidarea și sistematizarea teologiei creștine de către scriitorii și părinții bisericești.

Părinții apostolici reprezintă acea generație de teologi creștini care au trăit în prima jumătate a secolului al II-lea, fiind considerați ca având o legătură directă cu apostolii lui Isus. Scrierile lor, cum ar fi „Didahia sau învățătura celor doisprezece apostoli”, „Epistolele Sfântului Ignatie Teoforul”, „Epistola lui Barnaba”, „Păstorul” lui Herma, și „Epistola către Corinteni a lui Clement Romanul”, reflectă preocupările inițiale ale comunităților creștine: organizarea bisericească, tainele bisericești, morala creștină și așteptarea celei de-a doua veniri a lui Hristos. Aceste texte oferă o perspectivă asupra modului în care creștinismul primar s-a poziționat față de iudaism și a început să-și definească identitatea teologică distinctă.

Apologeții creștini, activi în principal în secolul al II-lea, au avut ca principală preocupare apărarea creștinismului în fața acuzațiilor externe și demonstrarea superiorității acestuia față de alte credințe. Lucrări semnificative în această direcție includ „Apologia” lui Justin Martirul și Filosoful și „Solie în favoarea creștinilor” (*Legatio Pro Christianis*) a lui Atenagora Atenianul (133-190). Aceștia au folosit filosofia greacă pentru a argumenta în favoarea raționalității creștinismului, încercând să-l facă acceptabil pentru mintea elenistică. Apologeții au dezvoltat și tema Logosului, prezentându-l pe Iisus Hristos ca pe Logosul întrupat.

Polemiștii, activi în secolele al II-lea și al III-lea, s-au concentrat pe combaterea ereziilor interne și pe clarificarea învățăturii creștine. Irineu de Lyon (130-202), în lucrarea sa „Contra Ereziilor” (*Adversus Haereses*) a combătut gnosticismul și a susținut necesitatea tradiției apostolice și a autorității episcopale ca mijloace de păstrare a adevărului creștin. Tertulian (150-220), un alt polemist de seamă, a contribuit la dezvoltarea terminologiei teologice, cum ar fi utilizarea termenului *Trinitas* (ca echivalent pentru grecescul τριάς)[7], și a subliniat importanța disciplinei și a moralității creștine.

---

[7] Tertulian, „Împotriva lui Praxeas, II” în: Tertulian, Tratate dogmatice și apologetice. Către martiri. Către Scapula. Despre trupul lui Hristos. Împotriva lui Hermoghene. Împotriva lui Praxeas, Ediție bilingvă, Studiu introductiv, traducere și note de Dionisie Pîrvuloiu, Editura Polirom, Iași, 2007, pp. 458-459. Traducătorul menționează că „Tertulian este primul autor latin creștin care utilizează termenul «treime», trinitas (derivat de la numeralul trini, ae, a, în număr de trei, câte trei), calchiindu-l după grecescul τριάς, τριάδος (prima mențiune patristică la apologetul grec Teofil de Antiohia, Ad Autolicum, 2, 15, lucrare cunoscută lui Tertulian); Teofil de Antiohia însă utilizează termenul «Treime» vorbind despre «Tatăl, Cuvântul Său și Înțelepciunea Sa»; abia Tertulian este primul care aplică acest termen în mod judicios Sfintei Treimi: «Tatălui, Fiului și Duhului Sfânt»” (op. cit., p. 448).

Clement Alexandrinul (Titus Flavius Clemens, 150-215), a fost un teolog și scriitor creștin timpuriu și unul dintre cei mai eminenți reprezentanți ai școlii catehetice din Alexandria. Activitatea sa s-a desfășurat la sfârșitul secolului al II-lea și începutul secolului al III-lea d.Hr., o perioadă în care creștinismul începea să se confrunte cu necesitatea unei articulări sistematice a învățăturilor sale în fața provocărilor filosofice și teologice din lumea elenistică. Clement este cunoscut pentru încercarea de a concilia credința creștină cu filosofia greacă, argumentând că adevărul revelat în Scriptură poate fi complementat și aprofundat prin cunoașterea filosofică. El a lăsat în urmă o serie de lucrări care reflectă preocupările sale teologice și filosofice, printre care: 1. *Protrepticul* (*Cuvânt de îndemn către eleni*), operă are ca scop îndemnarea păgânilor la convertirea la creștinism, prezentând credința creștină ca pe împlinirea și depășirea aspirațiilor filosofiei păgâne; 2. *Pedagogul*, text se adresează creștinilor convertiți, oferind instrucțiuni detaliate privind modul de viață creștin, de la comportamentul cotidian la ritualul religios creștin, într-o manieră ce reflectă influența eticii stoice și platonice; 3. *Stromate*, o colecție vastă de eseuri pe teme variate, de la teologie la filosofie, morală și hermeneutică biblică. Lucrarea încearcă să construiască o viziune creștină cuprinzătoare, prezentând creștinismul ca pe cea mai înaltă formă de filosofie. Clement a dezvoltat înțelegerea Logosului, depășind concepția despre Logos a lui Filon din Alexandria și adaptându-l în context creștin. Pentru Clement, Logosul este atât rațiunea divină imanentă în lume, cât și revelată în persoana lui Iisus Hristos. Logosul este o ființă personală, Fiul lui Dumnezeu; prin Logos, cunoașterea lui Dumnezeu devine accesibilă oamenilor. Pentru Clement credința este fundamentul pe care se construiește cunoașterea adevărată. În viziunea sa, filosofia greacă nu este

respinsă, ci este văzută ca o pregătire pentru Evanghelie, oferind un teren comun între cultura elenistică și învățătura creștină. Cunoașterea (*γνῶσις*, *gnosis*) este, pentru creștini, îmbunătățirea și adâncirea credinței prin studiu și contemplație.

Origen (185-254), este unul dintre cei mai prolifici și influenți teologi ai creștinismului timpuriu. Activitatea sa teologică și exegetică a avut loc în contextul școlii catehetice din Alexandria, un centru de învățământ creștin care încerca să concilieze tradiția creștină cu cultura și filosofia greacă. Origen este cunoscut pentru abordarea sa sistematică și metodică în studiul Bibliei, precum și pentru încercările de a răspunde provocărilor teologice și filosofice ale timpului său prin dezvoltarea unei viziuni creștine complexe și profund intelectualizate. El a exercitat o influență profundă asupra dezvoltării teologiei creștine, deși unele dintre ideile sale au fost mai târziu contestate sau considerate eretice de către Biserică. Cu toate acestea, contribuțiile sale la exegeza biblică, metodologia teologică și integrarea gândirii filosofice în teologia creștină rămân o piatră de temelie a tradiției creștine și o sursă de inspirație pentru teologii ulteriori.

Origen a lăsat în urmă o moștenire vastă și diversă, cu lucrări care acoperă comentarii biblice, tratate teologice și apologetice. Printre cele mai importante opere se numără: 1. *Contra lui Celsus*, O apărare a creștinismului împotriva criticilor filosofului păgân Celsus. Lucrarea este considerată una dintre cele mai importante apologii creștine din antichitate, în care Origen contracarează acuzațiile aduse creștinismului și argumentează în favoarea raționalității și adevărului credinței creștine; 2. *De Principiis* (*Despre principii*, *Περὶ Ἀρχῶν*), primul tratat sistematic de teologie creștină, în care Origen explorează teme fundamentale

precum Dumnezeu, lumea, omul, mântuirea și Scriptura. Lucrarea stabilește bazele multora dintre conceptele sale teologice cheie; 3. *Comentarii* și *Omilii* la Scriptură: Origen a scris extensiv comentarii la majoritatea cărților Bibliei, aplicând o metodă exegetică inovatoare care distingea între sensul literal, moral și spiritual al textelor.

Teologia lui Origen este cunoscută pentru abordarea sa speculativă și pentru încercările de a integra cunoașterea filosofică cu credința creștină. Inspirat de filosofia elenistică, Origen dezvoltă în continuare înțelegerea Logosului ca fiind rațiunea divină prin care toate lucrurile au fost create și care s-a încarnat în Iisus Hristos. Pentru Origen, Logosul este mediatorul între Dumnezeu și creație, un principiu ordonator și revelator al adevărului divin.

Origen introduce și dezvoltă ideea preexistenței sufletelor, conform căreia sufletele au existat înainte de a fi unite cu trupurile lor fizice. Legat de acest concept este învățătura despre apocatastază, sau restaurarea finală a tuturor sufletelor la perfecțiune și la unirea cu Dumnezeu, o viziune universalistă asupra mântuirii. El propune o structură ierarhică a lumii spirituale, în care diferite grade de ființe raționale (îngeri, demoni, suflete umane) ocupă diferite niveluri ale existenței. Universul este văzut ca un cadru dinamic în care fiecare entitate se mișcă spre mântuire sau cădere, în funcție de libera alegere. Origen a fost un pionier în încercarea de a răspunde provocărilor filosofice ale timpului său, folosind concepte și metode filosofice pentru a explica și apăra credința creștină. El a argumentat că filosofia poate servi ca o „cameră de pregătire” pentru Evanghelie, facilitând înțelegerea și acceptarea adevărurilor revelate. Principalele erori teologice, care au determinat și condamnarea sa

în secolul al VI-lea au fost: 1) subordinaționismul trinitar; 2) preexistența sufletelor; 3) preexistența sufletului uman în Hristos; 4) apocatastaza (restabilirea finală a tuturor, inclusiv a demonilor); 5) concepția despre însuflețirea astrelor; 6) interpretarea excesiv alegorică a Sfintei Scripturi.

Sfântul Atanasie cel Mare, patriarh al Alexandriei în secolul al IV-lea (c. 296-373), este o personalitate centrală în istoria teologiei creștine, cunoscut în mod special pentru apărarea sa neclintită a ortodoxiei niceene împotriva arianismului. Arianismul nega consubstanțialitatea Fiului cu Tatăl, susținând că Fiul a fost creat de Tatăl și, prin urmare, nu este etern sau divin în același sens ca Tatăl. Atanasie a fost un apărător fervent al credinței că Iisus Hristos este de aceeași ființă (*homoousios*) cu Tatăl, o învățătură stabilită la Primul Sinod Ecumenic de la Niceea din 325 și esențială pentru înțelegerea teologiei Sfintei Treimi.

Sf. Atanasie are numeroase lucrări care au abordat diferite aspecte ale vieții și credinței creștine, de la apologetică și teologie dogmatică, la scrieri ascetice și biografice. Printre cele mai influente opere ale sale se numără: 1. *Contra Arianos* (*Împotriva arienilor*), lucrare în care Atanasie argumentează împotriva tezelor arianismului și susține dumnezeirea lui Hristos, folosind Scriptura ca bază principală a argumentației sale; 2. *De Incarnatione Verbi Dei* (*Despre întruparea Cuvântului*), lucrare fundamentală, în care Sf. Atanasie explorează taina întrupării și scopul acesteia pentru mântuirea umanității. El argumentează că numai prin Întrupare, moarte și înviere, Dumnezeu Cuvântul putea să restaureze omul la comuniunea cu Dumnezeu; 3. *Vita Antonii* (*Viața Sfântului Antonie*), o biografie a Sfântului Antonie cel Mare, considerat fondatorul monahismului creștin, care a avut

un impact profund asupra dezvoltării spiritualității creștine, promovând idealul vieții ascetice și monahale.

Teologia Sf. Atanasie cel Mare se concentrează în mod esențial pe Hristologie și Soteriologie, cu un accent deosebit pe semnificația întrupării pentru mântuirea umanității. Sf. Atanasie a insistat pe faptul că Isus Hristos este de aceeași ființă (*homoousios*, *ὁμοούσιος*) cu Tatăl, afirmând astfel pe deplin divinitatea Sa. Pentru Sf. Atanasie, această înțelegere a naturii lui Hristos era esențială pentru mântuirea umanității, deoarece numai Dumnezeu însuși putea să restaureze creația căzută.

Sf. Atanasie a văzut în Întruparea Logosului actul suprem al iubirii divine, prin care Dumnezeu a intrat în condiția umană pentru a o mântui. Prin unirea naturii divine cu cea umană în persoana lui Hristos, Atanasie subliniază că mântuirea și îndumnezeirea (*θέωσις*, *theosis,*) umanității devin posibile. În lucrările sale, Sf. Atanasie evidențiază victoria lui Hristos asupra păcatului și morții, subliniind că prin moartea și învierea Sa, Hristos a învins puterile ostile umanității, oferind credincioșilor speranța învierii și vieții veșnice. Deși Sf. Atanasie s-a bazat intens pe Sf. Scriptură în argumentația sa, el a evidențiat, de asemenea, importanța Tradiției apostolice ca mijloc de transmitere și interpretare corectă a învățăturilor creștine. Prin scrierea „Viața Sfântului Antonie”, Sf. Atanasie a promovat idealul monahismului ca expresie a angajamentului profund față de viața creștină, subliniind valoarea ascezei și a rugăciunii în dezvoltarea spirituală a credinciosului.

Sfântul Vasile cel Mare (329-379), unul dintre cei mai proeminenți Părinți ai Bisericii din secolul al IV-lea, este cunoscut pentru contribuțiile sale semnificative la dezvoltarea teologiei creștine, în special în ceea ce privește liturghia, monahismul, și

teologia Sfintei Treimi. Născut în jurul anului 330 în Caesarea Capadociei, Sf. Vasile a fost un teolog influent, un orator elocvent și un scriitor prolific, ale cărui lucrări reflectă o combinație profundă de erudiție biblică, discernământ teologic și preocupare pastorală.

Printre cele mai importante lucrări ale Sfântului Vasile se numără: 1. *Omilii la Hexaimeron*, o serie de nouă predici despre zilele creației din Cartea Genezei, în care Vasile combină interpretarea literară cu cea alegorică pentru a explora relația dintre Dumnezeu, creație și umanitate; 2. *Despre Sfântul Duh*, în care argumentează în favoarea dumnezeirii Sfântului Duh și a consubstanțialității Sale cu Tatăl și Fiul, contribuind astfel la formularea definitivă a dogmei trinitare; 3. *Regulile monahale*, o colecție de reguli și sfaturi pentru comunitățile monahale în care pune accent pe viața comunitară, rugăciunea, munca manuală și ascultarea, modelând monahismul creștin timpuriu.

Teologia Sfântului Vasile cel Mare este profund ancorată în tradiția biblică și patristică. El a fost un apărător al credinței în consubstanțialitatea Sfântului Duh cu Tatăl și Fiul, insistând asupra unității și distincției personale în cadrul Sfintei Treimi. Sf. Vasile este cunoscut pentru angajamentul său față de problemele sociale și morale ale timpului său. El a subliniat importanța iubirii creștine și a milosteniei, implicându-se activ în sprijinirea săracilor și a bolnavilor și înființând un complex caritabil care servea ca spital, azil și centru de îngrijire pentru săraci și străini. În *Omilii la Hexaimeron,* Sf. Vasile oferă o interpretare teologică asupra relației dintre Dumnezeu și creație, subliniind frumusețea și ordinea lumii naturale ca expresie a bunătății și înțelepciunii divine. El promovează o viziune sacramentală asupra lumii, în

care întreaga creație este văzută ca un mijloc prin care umanitatea poate intra în comuniune cu Creatorul.

Sfântul Grigore de Nyssa, fratele Sfântului Vasile cel Mare și unul dintre cei mai importanți Părinți Capadocieni, a trăit în secolul al IV-lea (c. 335 – c. 395). Este recunoscut pentru contribuțiile sale semnificative la dezvoltarea teologiei creștine, în special în cosmologie, antropologie, soteriologie și spiritualitate. Sfântul Grigore de Nyssa a lăsat o moștenire bogată de lucrări teologice, printre care se numără: 1. Viața lui Moise (*De Vita Moysis*), lucrare în care interpretează viața lui Moise ca pe un model de progres spiritual și teologic. El folosește narativul biblic ca un cadru pentru a discuta despre urcușul duhovnicesc și ascensiunea sufletului către Dumnezeu; 2. *Despre facerea omului* (*De Hominis Opificio*), lucrare în explorează tema creației omului, subliniind unicitatea și demnitatea naturii umane, chipul lui Dumnezeu în om și scopul final al umanității de a se uni cu Creatorul; 3. *Împotriva lui Eunomie* (*Contra Eunomium*), o serie de apărări ale ortodoxiei niceene împotriva lui Eunomie, care susținea o formă de arianism în care Sf. Grigore de Nyssa argumentează favoarea egalității dintre Fiul și Tatăl, folosind o abordare filosofică și teologică complexă pentru a respinge viziunea subordinaționistă a lui Eunomie;

Sf. Grigore de Nyssa este cunoscut pentru accentul pus pe teologia mistică și experiența directă a lui Dumnezeu. *Viața lui Moise* prezintă noțiunea de epectază (*ἐπέκτασις*, *epektasis*) sau progresul nesfârșit al sufletului către Dumnezeu, subliniind că perfecțiunea spirituală este un proces continuu de creștere și adâncire în cunoașterea lui Dumnezeu. Totodată a evidențiat responsabilitatea umană față de creație și rolul omului ca mijlocitor între Dumnezeu și lume. Viziunea sa asupra omului

creat după chipul lui Dumnezeu implică posibilitatea îndumnezeirii, procesul prin care omul devine tot mai asemănător cu Dumnezeu prin har. Sf. Grigore a dezvoltat o înțelegere a mântuirii care accentuează restaurarea și împlinirea naturii umane prin Întruparea, Moartea și Învierea lui Hristos. El vede mântuirea ca pe un proces de vindecare a naturii umane de rana păcatului și de restabilire a acesteia în comuniunea cu Dumnezeu.

Contribuțiile sale la teologia trinitară subliniază unitatea și distincția persoanelor Sfintei Treimi. El argumentează împotriva subordinaționismului prin utilizarea unor analogii filosofice și teologice pentru a ilustra relațiile intratrinitare și eterna consubstanțialitate dintre Tatăl, Fiul și Sfântul Duh.

Sfântul Grigore de Nazianz, este unul dintre cei mai distinși Părinți Capadocieni ai Bisericii, alături de Sfântul Vasile cel Mare și Sfântul Grigore de Nyssa. Activitatea sa teologică și pastorală, desfășurată în principal în a doua jumătate a secolului al IV-lea (c. 329-390), a avut un impact profund asupra dezvoltării teologiei creștine, în special în ceea ce privește teologia trinitară și hristologie. Abordarea sa echilibrată și profundă asupra învățăturii creștine, combinată cu talentul său oratoric și literar, l-au făcut să fie recunoscut ca „Teologul" în tradiția creștină, un titlu care subliniază aprecierea profundă a Bisericii pentru contribuțiile sale la înțelegerea și exprimarea teologiei creștine.

Sf. Grigore de Nazianz a lăsat un corpus vast de lucrări, incluzând discursuri teologice, poezii religioase și scrisori. Printre cele mai importante scrieri se numără *Cele Cinci Cuvântări Teologice,* considerate capodopere ale literaturii patristice și care reprezintă apogeul gândirii sale teologice, concentrându-se pe învățătura despre Trinitate și pe respingerea arianismului. Cea de-

a cincea cuvântare, în special, este dedicată Sfântului Duh, afirmând divinitatea și consubstanțialitatea Sa cu Tatăl și Fiul.

Sf. Grigore de Nazianz este cel mai bine cunoscut pentru contribuțiile sale la dezvoltarea și apărarea teologiei trinitare. El a insistat asupra egalității divine și consubstanțialității între Persoanele Sfintei Treimi, argumentând împotriva diferitelor forme de subordinaționism și arianism. El a avut un rol esențial în clarificarea naturii divino-umane a lui Hristos, afirmând atât divinitatea completă, cât și umanitatea completă a acestuia și subliniind importanța întrupării pentru mântuirea umanității.

Sfântul Chiril al Alexandriei (c. 376–444) este recunoscut în special pentru contribuțiile sale la dezvoltarea Hristologiei și pentru rolul său de lider în Controversa Nestoriană. Ca Patriarh al Alexandriei, Chiril a fost un apărător fervent al ortodoxiei niceene și un opozant al învățăturilor lui Nestorie, care separa naturile umană și divină ale lui Hhristos în două subiecte distincte. Lucrările sale teologice reflectă o încercare profundă de a articula unitatea persoanei lui Hristos și importanța acesteia pentru mântuirea omenirii.

Opere reprezentative: 1. *Contra blasfemiilor lui Nestorie*, în care contestă învățăturile lui Nestorie și susține unitatea lui Hristos ca persoană unică (hypostasis) în două firi, divină și umană; 2. *Comentariu la Evanghelia după Ioan*, operă vastă ce oferă o interpretare profundă a textului evanghelic, evidențiind natura divină a lui Christos și importanța înțelegerii sale pentru viața spirituală și teologică a credincioșilor; 3. *Despre închinarea și slujirea în Duh și Adevăr*, în care vorbește despre importanța închinării „în duh și adevăr”, adică o închinare care transcende formalitățile exterioare și este animată de o relație vie și personală cu Dumnezeu.

Teologia Sfântului Chiril al Alexandriei este profund ancorată în tradiția alexandrină, cu un accent deosebit pe unitatea persoanei lui Hristos și pe semnificația soteriologică a Întrupării. Sf. Chiril a combătut învățăturile lui Nestorie, argumentând că în Hristos există o singură persoană care posedă două naturi (divină și umană) într-o uniune ipostatică. Această înțelegere a fost esențială pentru respingerea ideii că Sfânta Fecioară Maria ar putea fi numită doar *Hristotokos* (Χριστοτόκος, născătoare de Hristos) sau *anthropotokos* (ἀνθρωποτόκος, născătoare de om) în loc de *Theotokos* (Θεοτόκος, născătoare de Dumnezeu), deoarece ea a născut persoana unică a lui Hristos, care este Fiul lui Dumnezeu întrupat. Sf. Chiril a dezvoltat conceptul de comunicare a însușirilor între cele două firi ale lui Hristos, ceea ce înseamnă că însușirile fiecărei firi pot fi aplicate întregii persoane a lui Hristos.

Sfântul Dionisie Areopagitul (numit de unii teologi și Pseudo-Dionisie Areopagitul datorită incertitudinilor legate de identitatea sa istorică) este o figură semnificativă în teologia creștină, a cărei lucrare a avut un impact profund asupra dezvoltării misticii creștine și a teologiei apofatice.

Opere reprezentative: 1. *Despre numele divine* (*Περὶ θείων ὀνομάτων*), lucrare ce explorează modul în care Dumnezeu poate fi cunoscut prin numele Sale, discutând despre limitele limbajului uman în descrierea dumnezeirii. Dionisie argumentează că, deși numele divine pot oferi o anumită cunoaștere a lui Dumnezeu, aceasta este întotdeauna parțială și imperfectă; 2. *Teologia mistică* (*Περὶ μυστικῆς θεολογίας*), în care descrie abordarea negativă (apofatică) către teologie, susținând că cunoașterea adevărată a lui Dumnezeu vine prin negația tuturor atributelor și conceptelor, ajungând la o cunoaștere directă și

nemijlocită a lui Dumnezeu; 3. *Despre ierarhia cerească* (*Περὶ τῆς οὐρανίου ἱεραρχίας, De coelesti hierarchia*) în care descrie lumea nevăzută structurată în trei ierarhii îngerești, fiecare compusă din trei triade de îngeri; 4. Despre ierarhia bisericească (*Περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας*) în care prezintă structura ierarhică a Bisericii ca mijloc prin care credincioșii participă la viața dumnezeiască.

Sf. Dionisie este cel mai bine cunoscut pentru contribuția sa la dezvoltarea teologiei apofatice sau „teologia negativă”, care susține că Dumnezeu este dincolo de orice înțelegere sau descriere umană. Acesta propune o cale spirituală în care cunoașterea lui Dumnezeu se face nu prin afirmarea atributelor Sale, ci prin negarea oricărei limitări umane, recunoscând că ființa divină transcende capacitatea de cunoaștere umană. El pune accent pe conceptul de ierarhie ca ordine sfântă care reflectă ordinea cosmică și facilitează participarea la viața dumnezeiască. În viziunea sa, ierarhia este un sistem dinamic prin care harul divin este transmis și prin care sufletele sunt ridicate către comuniunea cu Dumnezeu. Prin participarea la Sfânta Liturghie și la Sfintele Taine, credincioșii intră într-o relație personală cu Dumnezeu, iar realitățile nevăzute devin accesibile prin intermediul semnelor vizibile.

Sfântul Maxim Mărturisitorul (c. 580 – 662) este unul dintre cei mai proeminenți și influenți părinți din teologia bizantină, cunoscut pentru apărarea ortodoxiei împotriva monotelitismului, o erezie care susținea că în Hristos există doar o singură voință, cea divină, negând astfel realitatea completă a umanității Sale. Contribuțiile lui Maxim la teologie, spiritualitate și morală reflectă o încercare profundă de a sintetiza tradiția patristică cu problemele

teologice ale timpului său, oferind o viziune complexă asupra relației dintre Dumnezeu, creație și umanitate.

Opere reprezentative: 1. *Ambigua*, o colecție de comentarii asupra lucrărilor dificile din Grigore de Nazianz și ale altor Părinți, în care Maxim explorează tainele credinței creștine, încercând să clarifice și să aprofundeze înțelegerea textelor patristice; 2. *Capetele despre dragoste* (*Capita de charitate*), o colecție de scurte meditații asupra virtuții dragostei creștine, evidențiind rolul central al iubirii în viața spirituală și morală a creștinului; 3. *Dispute cu Pyrrhus* (*Disputatio cum Pyrrho*) lucrare în care Sf. Maxim argumentează împotriva monotelitismului, apărând doctrina ortodoxă a celor două voințe (divină și umană) în Hristos, fundamentale pentru înțelegerea corectă a tainei Întrupării și a mântuirii; 4. *Mystagogia*, o reflecție profundă asupra Sfintei Liturghii, în care Sf. Maxim interpretează simbolurile și riturile liturgice ca mijloace de participare la realitatea mistică a Bisericii ca trup al lui Hristos și de comuniune cu Dumnezeu.

Sf. Maxim Mărturisitorul pune un accent deosebit pe înțelegerea lui Hristos ca având două voințe naturale și operaționale, una divină și una umană, în perfectă armonie. Această viziune subliniază importanța deplină a naturii umane și divine a lui Hristos pentru lucrarea de mântuire, afirmând că omul este mântuit și îndumnezeit prin participarea la viața divină a lui Hristos. Sf. Maxim dezvoltă o viziune cosmologică în care lumea materială și cea spirituală sunt interconectate și orientate către Dumnezeu. Umanitatea ocupă un loc central în această viziune, fiind chemată să medieze între cele două lumi prin asceză și iubire, restabilind armonia cosmică ruptă de păcat. Viața ascetică și practica virtuților sunt esențiale pentru progresul spiritual și

pentru realizarea unirii cu Dumnezeu. Mistagogia sa evidențiază importanța Liturghiei ca loc de întâlnire cu Dumnezeu, în care credincioșii sunt transfigurați și participă la viața divină. Sf. Maxim vede Biserica ca pe un microcosmos, un loc al prezenței lui Hristos și al acțiunii Duhului Sfânt, unde credincioșii sunt chemați să trăiască în comuniune și să participe la lucrarea de mântuire a lumii. În linie cu tradiția apofatică a teologiei răsăritene, Maxim subliniază limitările limbajului uman și ale rațiunii în descrierea lui Dumnezeu, afirmând că cunoașterea adevărată a lui Dumnezeu vine prin experiența mistică și prin negarea conceptelor limitate umane.

Sfântul Ioan Damaschin (c. 676 – 749), cunoscut și ca Ioan din Damasc, este una dintre figurile teologice marcante ale epocii bizantine timpurii, activ în secolul al VIII-lea. Lucrările sale teologice sistematizează învățăturile patristice anterioare și oferă o apărare solidă a icoanelor în fața iconoclasmului, unul dintre cele mai controversate subiecte din istoria Bisericii Bizantine.

Opere reprezentative: 1. *Izvorul cunoștinței* (*Πηγή Γνώσεως*), o enciclopedie teologică în trei părți care include „Dialectica”, o introducere în logică; „Despre erezii”, o istorie a ereziilor, și „Despre ortodoxie”, o expunere detaliată a dogmelor creștine ortodoxe; 2. *Trei tratate împotriva celor care defaimă sfintele icoane*, o apărare viguroasă a cinstirii sfintelor icoane, argumentând împotriva iconoclasmului și subliniind distincția dintre venerarea icoanelor și idolatrie.

Sf. Ioan Damaschin este cel mai cunoscut pentru apărarea cinstirii sfintelor icoane. El argumentează că, prin Întruparea lui Hristos, Dumnezeu a devenit vizibil în lumea materială, făcând astfel posibilă reprezentarea Sa prin icoane. Venerarea icoanelor nu este idolatrie, deoarece credința și venerația sunt îndreptate nu

către materialul din care sunt făcute icoanele, ci către prototipul pe care îl reprezintă. Totodată, Sf. Ioan Damaschin subliniază învățătura ortodoxă despre două naturi ale lui Hristos, umană și divină, unite fără confuzie, schimbare, divizare sau separare într-o singură persoană, subliniind continuitatea și coerența învățăturii creștine cu Sinoadele Ecumenice anterioare. Sf. Ioan Damaschin subliniază transcendenta și inaccesibilitatea esenței divine, afirmând că Dumnezeu în Sine este dincolo de cunoașterea și experiența directă a creației. Totuși, el vorbește despre modul în care Dumnezeu Se face cunoscut și participă la lumea creată prin energiile Sale, fără ca aceasta să implice o schimbare sau divizare în ființa divină.

1.1.2. De la Sf. Ioan Damaschin până la recunoașterea (1643) Mărturisirii de Credință a Sf. Petru Movilă, mitropolitul Kievului

Această perioadă reprezintă o epocă de dezvoltare profundă și complexă a teologiei bizantine. Ea este marcată de consolidarea teologiei ortodoxe, răspunsul la provocările istorice și teologice, dezvoltarea spiritualității monastice și apariția de noi centre teologice. După Sfântul Ioan Damaschin, teologia bizantină a continuat să se confrunte cu diverse erezii și provocări, cum ar fi iconoclasmul, care a fost definitiv respins la Sinodul VII Ecumenic de la Niceea în 787, afirmând astfel teologia și practica cinstirii sfintelor icoane. În perioada iconoclasmului trebuie să amintim pe Sfântul Teodor Studitul (759–826), una dintre figurile marcante ale monahismului bizantin timpuriu, cunoscut pentru apărarea ortodoxiei, în special în contextul luptei împotriva iconoclasmului, și pentru contribuțiile sale la viața monahală și pe Sfântul Nichifor Mărturisitorul (758–828), Patriarhul

Constantinopolului, cunoscut pentru apărarea ortodoxiei în fața iconoclasmului și pentru suferințele îndurate în apărarea credinței. Spiritualitatea monastică a continuat să joace un rol esențial în viața bisericească și în teologia bizantină.

Sfântul Simeon Noul Teolog (949–1022) este una dintre cele mai semnificative și influente figuri din istoria spiritualității ortodoxe, recunoscut pentru adâncimea reflecțiilor sale mistice și pentru contribuția la înțelegerea experienței directe a lui Dumnezeu în viața creștină. Simeon a fost un apărător al posibilității întâlnirii personale și directe cu Dumnezeu, punând un accent deosebit pe iluminarea și transformarea interioară a credinciosului prin harul divin.

Opere reprezentative: 1. *Catehezele*, o serie de predici și îndemnuri adresate monahilor și laicilor, prin care Simeon explică calea către experiența mistică a lui Dumnezeu și necesitatea convertirii inimii; 2. *Discursuri teologice și etice*, o colecție de reflecții pe teme teologice și practice, axate pe transformarea interioară a credinciosului prin rugăciune și asceză; 3. *Imnele iubirii dumnezeiești*, poezie mistică, expresie profundă a experienței personale a unirii cu Dumnezeu, subliniind tema centrală a iubirii divine care transformă sufletul.

Sf. Simeon Noul Teolog a pus un accent deosebit pe posibilitatea și necesitatea experienței directe a lui Dumnezeu. El învață că întâlnirea personală cu Dumnezeu este accesibilă oricărui credincios prin rugăciune și purificarea inimii, nu doar sfinților sau asceților. Simeon descrie această experiență ca pe o iluminare interioară sau ca pe o „vedere” a luminii necreate a lui Dumnezeu. El este unul dintre cei mai importanți promotori ai rugăciunii inimii în tradiția ortodoxă. În învățăturile sale, Sf. Simeon evidențiază rolul central al harului divin în procesul de mântuire și

îndumnezeire. El insistă că transformarea spirituală și unirea cu Dumnezeu sunt posibile doar prin primirea harului, care curățește și iluminează sufletul credinciosului. Simeon a fost, de asemenea, cunoscut pentru critica sa la adresa formalismului religios și a superficialității în practica spirituală. El argumentează că adevărata viață creștină presupune mai mult decât îndeplinirea formală a riturilor și a normelor exterioare, îndemnând la o transformare profundă a inimii și la o căutare sinceră a lui Dumnezeu.

Sfântul Grigore Palama (1296–1359) este o figură centrală în teologia ortodoxă, mai ales în ceea ce privește dezvoltarea și apărarea teologiei isihaste, care subliniază importanța rugăciunii inimii și a experienței mistice directe a lui Dumnezeu. Sf. Grigore Palama este cel mai bine cunoscut pentru apărarea distincției dintre ființa și energiile divine necreate, o contribuție teologică semnificativă care a avut un impact profund asupra spiritualității și teologiei ortodoxe.

Opere reprezentative: 1. *Tomul aghioritic*, un document teologic semnificativ în tradiția ortodoxă, în care este apărată practica isihastă despre rugăciunea inimii și distincția dintre esența și energiile divine necreate; 2. *Triadele în apărarea Sfinților isihaști* în care apără practica isihastă și teologia experienței directe a lui Dumnezeu prin rugăciunea inimii, răspunzând criticilor care vedeau în această practică o formă de mesalianism sau o eroare mistică; 3. *150 de capete filosofice și teologice*, o colecție de aforisme care abordează diverse teme teologice, inclusiv natura luminii necreate, experiența mistică și relația dintre filosofie și teologie.

Contribuția majoră a lui Palama în teologie este distincția între ființa divină, care este incomprehensibilă și inaccesibilă creației, și energiile divine necreate, prin care Dumnezeu Se

revelează și intră în comuniune cu lumea. Palama insistă că această distincție nu implică o diviziune în Dumnezeu, ci permite participarea reală a credincioșilor la viața divină fără a compromite transcendența lui Dumnezeu. Un element central în teologia lui Palama este învățătura despre lumina necreată, pe care o consideră ca fiind manifestarea vizibilă a energiilor divine necreate. Această lumină, experimentată de sfinți în timpul rugăciunii profunde, este aceeași lumină care a fost văzută de ucenicii lui Iisus Hristos la Schimbarea la Față. Palama oferă o justificare teologică a experienței mistice, subliniind că întâlnirea directă cu Dumnezeu prin rugăciune nu este doar posibilă, ci și esențială pentru viața spirituală. El critică abordările strict intelectuale sau speculative asupra lui Dumnezeu, promovând o cale de cunoaștere a lui Dumnezeu care implică întreaga ființă a credinciosului. Deși valorifică moștenirea filosofică greacă, Palama face distincția clară între cunoașterea rațională, limitată de condițiile umane, și cunoașterea mistică sau experiențială a lui Dumnezeu, care transcende limitele intelectului uman.

Nicolae Cabasila (c. 1320 – c. 1391) este o figură emblematică a teologiei bizantine târzii, remarcabilă prin contribuțiile sale la înțelegerea Sf. Liturghii și a Sf. Taine în contextul vieții spirituale a credinciosului. Lucrările sale teologice combină adâncimea gândirii speculative cu o concentrare puternică pe viața liturgică și sacramentală a Bisericii, subliniind modul în care viața sacramentală participă la și împlinirea vieții creștine.

Opere reprezentative: 1. *Comentariu la Sfânta Liturghie*, o analiză detaliată a Sfintei Liturghii, în care Cabasila explică simbolismul și semnificația fiecărei părți a serviciului liturgic, evidențiind modul în care liturghia mediatizează experiența mistică și comuniunea cu Dumnezeu; 2. *Despre viața în Hristos*

(*Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς*), un tratat despre natura mântuirii și rolul Sf. Taine, în special a Botezului și a Euharistiei, în realizarea unirii credinciosului cu Hristos.

În centrul teologiei lui Cabasila stă convingerea că scopul vieții creștine este participarea la viața dumnezeiască a lui Hristos. Acesta subliniază că Sf. taine, și în special Euharistia, sunt mijloace prin care credincioșii sunt uniți cu Hristos. Cabasila vede Sf. Taine ca fiind esențiale pentru mântuire, deoarece ele sunt mijloacele prin care harul divin este comunicat credincioșilor. Botezul, Euharistia și celelalte taine sunt interpretate nu doar ca ritualuri exterioare, ci ca realități spirituale care transformă profund viața credinciosului. Opera lui Cabasila este profund hristocentrică, punând accentul pe unirea mistică a credinciosului cu Hristos. El argumentează că toate aspectele vieții creștine, inclusiv suferința și lupta spirituală, trebuie înțelese în contextul relației personale cu Hristos.

Mărturisirile de credință ale Sfântului Ghenadie Scolarios, Ieremia al II-lea, Patriarhul Constantinopolului, Dositei al Ierusalimului și Sfântului Petru Movilă, Mitropolitul Kievului, reprezintă documente teologice semnificative care reflectă eforturile Bisericii Ortodoxe de a articula și apăra învățăturile ortodoxe în fața provocărilor interne și externe. Aceste mărturisiri sunt importante pentru înțelegerea evoluției teologiei ortodoxe și a răspunsurilor ei la contextele istorice și religioase specifice.

Ghenadie al II-lea Scolarios (1400–1472) a alcătuit o mărturisire de credință adresată sultanului Mehmet II.

Ieremia al II-lea, Patriarhul Constantinopolului (c. 1530 – 1595) este cunoscut pentru corespondența sa cu liderii luterani din Tubingen, în cadrul căreia a exprimat poziția Bisericii Ortodoxe cu privire la diferite aspecte doctrinare, în încercarea de a clarifica

diferențele dintre ortodoxie și protestantism. Această corespondență este adesea considerată o mărturisire de credință, evidențiind respingerea reformei protestante și reafirmând învățăturile tradiționale ortodoxe.

Dositei, Patriarhul Ierusalimului(c. 1641–1707), este autorul unei importante mărturisiri de credință care a avut scopul de a consolida învățăturile ortodoxe și de a combate influențele catolice și protestante în rândul creștinilor ortodocși. Mărturisirea sa de credință pune accent pe importanța tradiției patristice, Sf. Taine și vieții liturgice.

Mărturisirea de credință a Sfântului Petru Movilă, a fost redactată în contextul acțiunilor prozelitiste protestante și catolico-uniate din țările ortodoxe. Mărturisirea a fost concepută ca un manual de învățătură ortodoxă și a fost adoptat de Sinodul de la Iași (1642), devenind o expunere importantă a învățăturii ortodoxe.

1.1.3. De la Mărturisirea lui Petru Movilă până în zilele noastre

Perioada dintre Mărturisirea de Credință a Sfântului Petru Movilă (1643) și secolul XX marchează o etapă de dezvoltare semnificativă și diversificare în teologia dogmatică ortodoxă. În această perioadă, teologia ortodoxă se confruntă și răspunde la provocările aduse de schimbările politice, sociale și religioase, inclusiv influența crescândă a Occidentului.

În această perioadă vom întâlni mai mulți teologi care scriu Teologii Dogmatice: Mitropolitul Macarie al Moscovei (1816-1882) și Silvestru de Canev (1896-1906) în Rusia, Ziko Rossis, Hristu Andrutsos, Panayotis Trembelas în Grecia, Justin Popovici la sârbi, Episcopul Melchisedec Ștefănescu, Alexiu

Comoroșan, Iuliu Olariu, Ioan Mihălcescu, Dumitru Stăniloae, Nicolae Chițescu, Dumitru Popescu în România.

Teologia dogmatică ortodoxă a diasporei ruse din secolul XX reprezintă un capitol semnificativ în dezvoltarea teologiei ortodoxe contemporane. Această perioadă a fost marcată de exilul multor intelectuali și clerici ruși în urma Revoluției Bolșevice și a conflictelor ulterioare, ceea ce a dus la formarea unor centre teologice importante în afara Rusiei. Aceste condiții au stimulat o reevaluare profundă a tradiției ortodoxe și o interacțiune fertilă cu gândirea teologică și filosofică occidentală. Serghei Bulgakov (1871–1944) cu lucrările *Sophia, the Wisdom of God* și *The Bride of the Lamb*; Georges Florovski (1893–1979 cu lucrarea „Căile teologiei ruse", Vladimir Lossky (1903–1958) cu lucrările „Teologia mistică a Bisericii de Răsărit" și „Vederea lui Dumnezeu", John Meyendorff (1926–1992) cu lucrările „Introducere în teologia bizantină" și „Hristos în gândirea creștină răsăriteană", „Sf. Grigorie Palamas și mistica ortodoxă". Direcțiile teologice esențiale ale teologilor ruși din diaspora se referă la:

Neopatristica: Sub influența lui Florovski, această direcție subliniază necesitatea revenirii la Părinții Bisericii pentru a aborda întrebările și provocările contemporane, promovând o reînnoire a teologiei prin prisma tradiției patristice.

Teologia mistică și apofatică: Lossky și alții au accentuat importanța experienței mistice și a cunoașterii apofatice a lui Dumnezeu, subliniind că Dumnezeu transcende orice definiție sau conceptualizare.

Eclesiologie și Tainele Bisericii: Teologii diasporei au abordat, de asemenea, înțelegerea Bisericii ca trup mistic al lui Hristos și locul Tainelor în viața credincioșilor.

Dialogul cu modernitatea: În exil, teologii ruși au intrat în dialog cu filosofia și teologia occidentală, adresând teme precum libertatea personală, relația dintre credință și rațiune, și provocările secularismului.

Părintele Dumitru Stăniloae (1903-1993) reprezintă una dintre cele mai proeminente și influente figuri ale teologiei ortodoxe din secolul al XX-lea. Opera sa vastă și profundă a avut un impact semnificativ asupra înțelegerii și exprimării credinței ortodoxe, fiind recunoscut atât la nivel național, în România, cât și în contextul ortodoxiei universale. Contribuțiile sale la teologia dogmatică, spiritualitate, ecumenism și traducerea lucrărilor patristice subliniază o viață dedicată adâncirii și comunicării bogăției tradiției ortodoxe. Prin lucrarea sa monumentală, „Teologia Dogmatică Ortodoxă”, Părintele Stăniloae a oferit o sinteză comprehensivă și accesibilă a învățăturilor fundamentale ale Bisericii Ortodoxe, prezentând o viziune teologică care îmbină fidelitatea față de tradiție cu sensibilitatea la întrebările contemporane. Stăniloae a pus un accent deosebit pe dimensiunea experiențială și mistagogică a teologiei, subliniind importanța rugăciunii, ascetismului și participării la viața sacramentală a Bisericii ca mijloace de unire mistică cu Dumnezeu. Lucrările sale în domeniul spiritualității, în special „Rugăciunea lui Iisus și experiența Duhului Sfânt” evidențiază rolul central al rugăciunii inimii în viața duhovnicească. Părintele Dumitru Stăniloae a reușit să articuleze o viziune teologică profundă și în același timp accesibilă, care răspunde atât nevoilor spirituale ale credincioșilor, cât și provocărilor intelectuale ale timpului său. Prin lucrările sale, el a contribuit semnificativ la revitalizarea teologiei ortodoxe, punând un accent deosebit pe experiența personală și comunitară a mântuirii în Hristos.

Roger-Cristian Safta - absolvent al studiilor universitare de licență și master în Teologie la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Sfânta Mucenită Filoteia" a Universității din Pitești în 2000, respectiv 2002, și al studiilor universitare de doctorat în Teologie în cadrul Universității din București în 2013. În prezent lector univ. dr. la Facultatea de Teologie, Litere, Istorie și Arte din cadrul Universității Naționale de Știință şi Tehnologie Politehnica Bucureşti, Centrul Universitar Pitești. A publicat mai multe lucrări de specialitate în reviste sau volume ale unor manifestări științifice.

ISBN: 978-606-37-2157-1
ISBN: 978-606-14-2036-0